

Голікова Олена Валеріївна

завідувач сектору авторського права та суміжних прав лабораторії авторського права та інформаційних технологій, Науково-дослідний центр судової експертизи з питань інтелектуальної власності, бульвар Л. Українки, 26, офіс 501, м. Київ, 01133, e-mail: ov_golikova@ukr.net, тел.: +38 044 5921401.

ORCID: 0000-0002-2487-3637

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРАХ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ТА ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анотація: Сучасний стан науково-технічного прогресу, легкість доступу до створених та збережених текстів, активне їх розповсюдження за допомогою мережі Інтернет, активно сприяє процесу створення текстів на основі вже існуючих, неправомірному запозиченню як фрагментів тексту, так і цілих текстів без змін і перетворень, використання яких не виправдовується жодною метою.

Все це сприяє підвищенню необхідності проведення досліджень, метою яких є пошук та встановлення таких запозичень. Зважаючи на високу складність проведення пошуку запозичень одного твору в іншому, гостро стоїть необхідність автоматизації цього процесу. На сьогоднішній день вже існує досить велика кількість сервісів, що позиціонують себе як «якісні та достовірні засоби для виявлення плагіату у будь-яких творах», вищі навчальні заклади також мають у себе або внутрішні програмні розробки для такого пошуку, або використовують придбані програмні засоби.

Нажаль, досі не розроблено спеціалізованого програмного забезпечення для виявлення запозичень (ознак плагіату), яке може використовуватись саме при проведенні експертиз та експертних досліджень літературних творів, а також не визначена специфіка його використання.

У даній статті розглядаються особливості використання спеціалізованого програмного забезпечення для виявлення запозичень (ознак плагіату), яке може бути використане саме при проведенні експертиз та експертних досліджень літературних творів, зокрема, творів наукового характеру.

Окрім того, наведено основні методи дослідження, які потребують використання спеціалізованих програмно-апаратних засобів та програмного забезпечення для виявлення запозичень у творах. Розроблено загальний алгоритм використання такого програмного забезпечення у розрізі потреб судової експертизи, надано рекомендації щодо загального вигляду кінцевого звіту, що може бути використаний як додаток до висновку судового експерта.

Ключові слова: запозичення, літературні твори, плагіат, програмно-апаратні комплекси, висновок судового експерта.

Holikova Olena Valerievna

Head of the copyright and related rights copyright and related rights laboratory of the Copyright and Information Technologies Laboratory, Research Center for Forensic Expertise on Intellectual Property, 26, L.Ukrainka Boulevard, office 501, Kyiv, 01133, e-mail: ov_golikova@ukr.net, tel .: +38 044 5921401.

ORCID: 0000-0002-2487-3637

FEATURES OF THE USE OF SPECIAL SOFTWARE FOR DETERMINING PROSECUTORS IN LITERARY WORKS FOR JUDICIAL EXPERTISE AND EXPERT STUDIES

Annotation. The current state of scientific and technological progress, the ease of access to created and saved texts, actively disseminating them through the Internet, actively contributes to the process of creating texts based on already existing, unlawful borrowing as fragments of the text, and whole texts without changes and transformations, the use of which is not justified for any purpose.

All this contributes to the increased need for research, the purpose of which is to seek and establish such borrowings. Given the high complexity of conducting a search for borrowing one work in another, there is an urgent need to automate this process. To date, there are already quite a large number of services that position themselves as «qualitative and reliable means of detecting plagiarism in any product», higher education institutions also have either internal software development for such a search, or use purchased software.

Unfortunately, no specialized software for detecting borrowings (signs of plagiarism) has yet been developed, which can be used precisely when conducting expert assessments and expert research on literary works, nor does it specify the specifics of its use.

In this article the peculiarities of the use of specialized software for detecting borrowings (signs of plagiarism) are considered in the course of expert examinations and expert researches of literary works, in particular, scientific character.

The basic research methods are considered, which require the use of specialized software hardware and software for the detection of borrowings in the works. A general algorithm for the use of such software for the needs of forensic expertise is developed.

Key words: borrowing, literary works, plagiarism, software and hardware complexes, conclusion of a judicial expert.

Постановка проблеми: В добу автоматизації та цифрових технологій, зважаючи на потребу у підвищенні якості експертиз та експертних досліджень, та їх прискоренні, існує необхідність у запровадженні спеціалізованих програмно-апаратних засобів для пошуку запозичень (ознак плагіату) у творах, зокрема у творах наукового характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання авторських прав досліджувалися багатьма авторами. Провідними роботами з цієї тематики є праці: В.Я. Іонаса, О.С. Іоффе, В.І. Серебровського, О.Д. Святоцького, Г.Ф. Шершеневича. Ґрунтовними працями сучасних дослідників є роботи: С.О. Глотова, В.В. Коноваленка, Л.Г. Максимова, А.П. Панкєєва, І.В. Порало, І.М. Рассолова, Т.І. Стексової, Р.В. Шарапова, Е.В. Шарапової, О.О. Штефан та інших. Проте, питання використання автоматизованих систем для пошуку запозичень у літературних творах та творах наукового характеру при проведенні судових експертиз та експертних досліджень досі ґрунтовно не розглядалось.

Мета статті – проаналізувати особливості використання спеціалізованого програмного забезпечення для виявлення запозичень (ознак плагіату) у літературних творах при проведенні судових експертиз та експертних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Для проведення досліджень за допомогою програмно-апаратних комплексів/спеціалізованого програмного забезпечення для виявлення запозичень/ознак плагіату у літературних, художніх та наукових творах використовуються певні способи та прийоми аналізу творів. За загальними принципами ці способи майже не відрізняються від основних способів, що використовуються для досліджень літературних творів без використання таких систем або програмного забезпечення, однак є більш вузькими та ціленаправленими.

Варто зазначити, що програмно-апаратні комплекси/спеціалізоване програмне забезпечення є лише інструментарієм для вирішення задач, поставлених перед експертом. У зв'язку з цим методи, що застосовуються при дослідженні літературних, художніх, науко-

вих творів із застосуванням такого інструментарію стосуються лише тих етапів дослідження, що пов'язані з його використанням. При цьому визначений інструментарій повинен реалізовувати можливість формування готового додатку до Висновку у вигляді порівняльної таблиці.

Для якісного виконання задач, що ставляться до програмно-апаратних комплексів/спеціального програмного забезпечення існує необхідність у чіткому виконанні певних кроків/дій, що забезпечать найбільш повний та якісний результат порівняння.

Варто зазначити, що відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року №53/5 «2.3. Експерту забороняється (...) самостійно збирати матеріали, які підлягають дослідженню, а також вибирати вихідні дані для проведення експертизи, якщо вони відображені в наданих йому матеріалах неоднозначно», дослідження повинно проводитись лише з використанням тих матеріалів, які були передані експерту органом (особою), що призначила експертизу (залучила експерта), без використання будь-яких інших відомостей, навіть тих, що знаходяться у відкритих джерелах [1]. Відповідно до цього відсутня необхідність роботи системи із джерелами (текстами, даними), які розташовані у мережі Інтернет, адже експерт повинен працювати виключно з тими текстами, які

було безпосередньо надано йому на дослідження.

Відповідно до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених вищезазначеним наказом, основним завданням експертизи об'єктів авторського права, до яких відносяться і літературні твори наукового характеру, є визначення властивостей цих об'єктів, зокрема виявлення ознак відтворення одного твору (чи його частин) у іншому [1].

Для визначення властивостей об'єкта є необхідним проведення дослідження, яке базується на методиці, що складається з певних етапів. Так, А.Р. Шляхов визначив наступні стадії структури загальної методики експертного дослідження:

- методика та техніка експертного огляду;
- роздільний аналіз об'єктів експертизи;
- порівняльне дослідження;
- експертний експеримент;
- оцінка результатів дослідження [2].

Кожен з етапів призначений для вирішення певного завдання та визначення шляхів їх вирішення. Кожен етап є значущим та веде до досягнення кінцевої мети – вирішення питань, поставлених перед експертом.

Так, для визначення ознак відтворення одного твору в іншому перед експертом постає необхідність у проведенні порівняльного дослідження двох або декількох творів, або їх частин, що мають самостійне значення.

Оскільки об'єктом авторського права є продукт саме творчої діяльності автора (творця), то під час проведення дослідження необхідно відокремити елементи, що є продуктом творчої діяльності автора, від тих, що мають суто технічний характер.

Пошук ознак, які становлять результат творчої діяльності автора, проводиться в елементах їх форми.

До форми вираження творів такого виду належать:

- елементи внутрішньої форми, такі як структура розташування розділів у творі, послідовність викладення матеріалу, наявність додатків, посилань тощо;
- елементи зовнішньої форми, такі як мова, словарний склад, послідовність слів, стиль мовлення, яким викладено твір, оригінальна назва твору.

Елементи внутрішньої побудови (структури) літературних творів, в залежності від виду твору, можуть бути як довільними, так і регламентованими відповідними нормативно-правовими актами і документами. У випадку, якщо вид твору передбачає наявність певної унормованої структури, збіг у структурі та розташуванні розділів не може вважатись відтворенням у зв'язку з тим, що при їх написанні використовуються відповідні вимоги до створення таких робіт [3, 4].

Отже, необхідність пошуку фактів відтворення одного літературного твору наукового характеру в іншому необхідно проводити через пошук текстуальних збігів

в елементах їх зовнішньої форми, таких як мова, словарний склад, послідовність слів, стиль мовлення, яким викладено твір, оригінальна назва твору.

З метою виявлення збігів у зовнішній формі вираження досліджуваних творів проводиться порівняльний аналіз цих творів, результати якого наводяться у порівняльній таблиці.

Саме для формування таких таблиць, у яких відображаються текстуальні збіги, наявність цитування та правильність його оформлення (для творів наукового характеру), а також наявність перифразів, зміни у побудові речень тощо, використовуються програмно-апаратні комплекси/спеціалізоване програмне забезпечення для виявлення запозичень/ознак плагіату у літературних, художніх та наукових творах.

Текст твору, що порівнюється (далі – Текст №1) використовується у повному обсязі включно із списком використаної літератури/списком використаних джерел (для творів наукового характеру). Текст твору, із яким проводиться порівняння також може бути використаний у повному обсязі, однак при кінцевому формуванні звіту для відображення наводиться лише та частина, у якій виявлено текстуальні або інші збіги.

Для проведення порівняльного дослідження програмно-апаратний комплекс/спеціальне програмне забезпечення повинен узагальнювати результати за такими ознаками:

- наявність структурних та текстуальних збігів;

- наявність посилань та цитувань (як належних, так і неналежних);

- наявність синонімічних слів та аналогічних за змістом фраз тощо.

При цьому, бажано щоб у спеціалізованому програмному забезпеченні була реалізована функція загального аналізу тексту для виявлення та відображення у порівнюваних творах синонімічних слів та аналогічних за змістом фраз. Так, за нормами авторського права, в заміні в тексті словесних одиниць їх еквівалентами, в перестановці місцями слів, речень, абзаців немає творчості, оскільки таке підставлення еквівалентів доступне будь-якій людині, тобто носить суто технічний характер. За даними наукових джерел [5], при зміні мовних засобів (в літературному творі – слів), що не потребують творчості, не може бути створено творчо самостійний твір: така заміна не суттєва. Мова твору не піддається запозиченню, її можна лише цитувати із зазначенням джерела, у іншому випадку буде наявний плагіат [5]. Оскільки, формою вираження літературних творів є мова (слова, фрази, їх комбінації), то саме копіювання оригінального стиля автора порушує авторські права.

Нажаль, на сьогоднішній день відсутня технічна можливість для реалізації такої функції. Наскільки б не було програмне забезпечення інтелектуальним, жодне з них не може стовідсотково визначити особливості певного авторського стилю та знайти його у тексті ін-

шого автора. Ця функція була і залишається прерогативою експерта-людини, яка, базуючись на своїх спеціальних знаннях та досвіді, спроможна визначити саме ті стилістичні та мовні особливості, які відрізняють текст одного автора від тексту іншого.

Для проведення експертних досліджень з використанням програмно-апаратних комплексів/спеціалізованого програмного забезпечення з метою виявлення заповичень/ознак плагіату у літературних, художніх та наукових творах визначено окремий алгоритм, що полягає у взаємодії експерта з програмою та передбачає основний та підготовчий етапи. Варто зазначити, що даний алгоритм є лише приблизним та загальним, точний алгоритм проведення дослідження із використанням програмно-апаратних комплексів можна побудувати лише для окремого існуючого програмного забезпечення, із урахуванням його можливостей та особливостей.

Загальний алгоритм проведення дослідження із використанням СПЗ:

1. Підготовчий етап. У випадку, якщо матеріал (твір) надано у друкованому вигляді – перетворення його у цифрову форму (оцифрування), у вигляд, що доступний для сприймання СПЗ.

2. Завантаження вихідних даних до СПЗ. При цьому твір має бути завантажений повністю, із усіма вихідними даними, змістом, переліком використаної літератури тощо. У випадку наявності у творі ілюстративного матеріалу (зобра-

жень, діаграм, схем), ці дані також завантажуються у систему та досліджуються за окремим алгоритмом.

3. Твори, надані для проведення порівняння також завантажуються у систему. При цьому, творів для порівняння може бути більше ніж один. Твори для порівняння також завантажуються у повному об'ємі включно із ілюстративним матеріалом.

4. Визначення алгоритму порівняння. В залежності від поставленої задачі може бути використано алгоритм пошуку текстуальних збігів, алгоритм пошуку замін синонімічними одиницями або перифразами, алгоритм порівняння ілюстративного матеріалу, комбінація всіх вищезазначених алгоритмів тощо. При цьому перехід між алгоритмами реалізується за допомогою навігаційних елементів системи, тобто шляхом ручного вибору. Це робиться з метою найдодільнішого завантаження процесів системи, тобто для того, щоб при необхідності проведення, наприклад, лише порівняння на текстуальні збіги, не завантажувались всі ресурси системи.

5. Запуск процесу та безпосередній процес порівняння. Запуск процесу реалізується одним навігаційним елементом «Порівняти», після чого запускається безпосередньо процес порівняння.

6. Формування звіту за результатами порівняння. За результатами проведеного порівняння,

в залежності від обраного алгоритму спеціалізованого програмного забезпечення формує звіт у вигляді таблиці із відображенням результатів. При цьому виявлені текстуальні збіги, цитування (як належним чином оформлені, так і ні), синонімічні конструкції, перифрази тощо, можуть виділятися текстовими маркерами різних кольорів. В кінці порівняльної таблиці наводиться розшифровка значень для кожного з кольорів.

Таким чином, кінцевим результатом повинна стати порівняльна таблиця із виявленими збігами.

Висновки:

1. Використання спеціалізованих програмно-апаратних комплексів для пошуку запозичень (ознак плагіату) у літературних творах суттєво поліпшить якість виконання експертиз та експертних досліджень літературних творів, а також значно пришвидшить їх виконання;

2. Програмно-апаратні комплекси для пошуку запозичень (ознак плагіату) у літературних творах повинні відповідати потребам експерта. До таких потреб, зокрема, відносять: високий рівень захищеності бази даних, у якій зберігаються надані на дослідження твори та результати дослідження, формування звітів, відповідно до поставлених задач і з високим рівнем наочності, чітке розмежування ролей користувачів (неможливість доступу одного експерта до результатів або процесу дослідження іншого) тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 р. – Редакція від 22.02.2019. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

2. Шляхов А.Р. Общие положения методики криминалистической экспертизы : метод. пособие для экспертов / А.Р. Шляхов. – М. : ВНИИСЭ, 1961.

3. Мельников В. Толкование судами понятия «оригинальное произведение» / В. Мельников // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. – 2008. – №9. – С. 46-53.

4. Ионас В. Я. Произведения творчества в гражданском праве / В.Я. Ионас. – М.: Изд. «Юрид. литература», 1972. – 168 с.

5. Гаврилов Э.П. Оригинальность как критерий охраны объектов авторским правом / Э.П. Гаврилов // Патенты и лицензии. – 2004. – №6. – С. 45-51.

REFERENCES:

1. Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy «Pro zatverdzhennia Instruksii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh

rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen»: vid 08 zhovtnia 1998 r., № 53/5 [Order of the Ministry of Justice of Ukraine «On approval of the Instruction on the appointment and conduct of forensic examinations and expert studies and scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensic examinations and expert studies» from October 08 1998, № 53/5]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> [in Ukrainian].

2. Shlyahov A.R. (1961) *Obschie polozheniya metodiki kriminalisticheskoy ekspertizy : metod. posobie dlya ekspertov* [General provisions of the methodology of forensic examination: method. expert manual]. Moscow: VNIISE [In Russian].

3. Melnikov V. (2008) *Tolkovanie sudami poniatyia «orihinalnoe proizvedenie»* [Court interpretation of the concept of «original work»]. *Intellektualnaia sobstvoennost. Avtorskoe pravo i smezhnye prava – Intellectual property. Copyright and Related Rights*, 9, 46-53.

4. Ionas V. Ya. (1972) *Proyzvedeniya tvorchestva v hrazhdanskom prave* [Works of art in civil law]. Moscow: «Yurid. literatura» [In Russian].

5. Havrilov E. P. (2004) *Orihinalnost kak kryterii okhrany obektov avtorsksm pravom* [Originality as a criterion for the protection of objects by copyright]. *Patenty i litsenzii – Patents and licenses*, 6, 45-51 [In Russian].